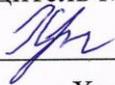

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования Республики Тыва
Администрация Тере-Хольскоогожууна
МБОУ СОШ с. Кунгуртуг

РАССМОТРЕНО

Руководитель МО

Ховалыг Ч.О.

Приказ №1 от «28» августа
2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

Зам. дир. по УВР

Хурлук Е.К.

Приказ №1 от «28» августа
2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор

Август-болд Л.М.

Приказ №1 от «28» августа
2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

Внеурочной деятельности

«Народоведение»

для обучающихся 1-4 классов

Кунгуртуг 2023

Рабочая программа по внеурочной деятельности «Улусчу ужурлар» 1-4 классы

Тайылбыр бижик.

1-ден 4 класстарга чедир сумелеп турар «Улусчу ужурлар» деп класстан дашкаар кичээлчигештин программазынын кол сорулгазы:

1. тыва уругларны бодунун чонунун депшилгелиг узел-бодалдарынга , ужурларынга , чанчылдарынга дууштур остурер , кижизидер.

2 Уругну боду бодун ог-буленин , торел-болуктун толептиг толу , чаагай чанчылдарнын салгакчызы мен деп чоруур кылдыр хевирлээр.

3 Чонунун сузуктуг ужурларын сеткилинден хундулээр, медресээр, сагыыр, оске улуска тайылбырлап, дамчыдып , ол ышкаш хой националдыг чоннарнын культуразын ожаап чоруур кылдыр чанчыктырар

4 Торээн черинге , чонунга , дылынга чоргаарланып , унелеп билир толду хевирлээр.

Программа тыва болгаш оске-даа Топ Азия улусунун 12 (60) чыл эргилделиг календарынга болгаш улусчу педагогиканын мозу-будуш талазы-биле эрте кижизидилге принципинге болгаш Тыва республиканын ооредилге черлеринге кижинин сузуун болгаш мозу-шынарын кижизидип сайзырадырынын концепциязынга даянган.

«Кижидилге болуру чажындан , аът болуру кунундан» деп улегер домак улусчу кижизидилгеге башкыларнын кол даяныр угланыышкыны болур.

«Улусчу ужурлар» деп класстан дашкаар кичээлди ооренип тургаш уруг дараазында чуулдерни билип алыр :

- «ийи айлыг уруг иезин таныыр , алды айлыг уруг адазын таныыр» дээн ышкаш : бодунун эн чоок кижилерин оске кижилерден ылгап билир;

- бодунун чугле кады торээн кижилерин эвес , а хан торээннерин билир, оларны хундулээр ужурлуг деп чуулду билир :

- чоннун чанчылдарын , ёзулалдарын сагып билир ;

- Тыва чоннун азырап чоруур мал-маганын таныыр , оларнын хар-назынын тодарадып , ылгап билир турар ;

- Торээн черинин тоогузун , черинин дугайында тоогу чугааларны чыып билир ;

- Чугле торээн чону эвес , а кожа-хелбээ чоннар, торел чоннарны , оларнын культуразын , национал байырлалдарын , дылынын дугайында билип алган турар;

- «Ог, аал, кодан» , «Тос чузун мал» , «Чон, чер , дыл» , «Кожа чоннар. Торел чоннар» дугайында билигни долузу-биле алган турар.

Класс бурузунге 34 шак бердинген. Ниити шактын санынче экскурсиялар, оюннар , моорейлер . ужуражылга шактары кирип турар. Эге класстарга «Ниити билиглер» болгаш «Эртемнер харылзаазы база бердинген.

Программаны Сундуй Галина Донгаковнанын удуртулгазы-биле А.С.Кечил-оол , Ч.Д. Сарыгларнын «Улусчу ужурлар» деп шенелделиг ооредилге эртемнин 1-4 класстарга тургускан чижек программазы-биле тургускан.

«Улусчу ужурлар» программазын шингээткенинин планаттынган туннелдери :

Билип алган билиглерин ,чоннун ажыглап чораан улегерин херек кырында амыдыралг аажыглаары.

- Школа иштинге эртип турар моорейлерг еажыглап киржири.

Личностуг (бот-тускайлан онзагайы)

Уругларнын сагыжы ак ,угаан-медерели сайзырангай , топтуг-томаанныг аажычаны хевирлеттинер.

Чоннун сагып чораан чаагай чанчылдарын унелеп билир , ону сагып , амыдыралга ажыглап шыдаар кижиге болуп кижизиттинер.

Дыл – домаа ,аажы-чаны , сеткил – сагыжыак , ажык , биче сеткилдиг , дузааргак , хундулээчелуругхевирлеттинер.

Метапредметтиг туннелдер.

- Чугаалажып турар кижизин дыннап билир, чугааны кылып шыдаар,кижи бурузу бодунга хамаарышкан бодалдыг ,ону илередир эргелиг деп чуулду билип , унелеп билиринге белен.
- Бодунун бодалын илередип , ол дээш туржуп шыдаар узел-бодалдыг болуру;
- Сорулганы салгаш, ону чедип алырынын аргаларын тодарадып шыдаары ;
- Бодунун болгаш долгандыр турар кижилернин аажы-чанын шын унелеп билири.

Предметтиг (эртемге хамаарыштыр)туннелдер.

- Уругларны чугаа культуразынга болгаш чугаалажып билиринге ооредир.
- Улустун чаагай чанчылдарын сеткилинден хундулээр ,сагып билир , тайылбырлап билир , оске улус кадамчыдып чоруур кылдыр ооренген.
- Болуушкуннарны бодамчалы гсайгарылгага даянып ,дамчыдып билир.

Ажыглаанлитературалар

- 1.Абдулатипов Р.Г. Природа и национального «Я» - М.: Мысль, 1991 г.
- 2.Аракчаа Л. Экология тывачоннунезу-чанчылдарында ,Тыванынаныяктары , 1992 , апрель 30.
3. Бардина П. Сибирские обычаи : Поверья , заговоры ,обереги – Томск , 1992 г.
- 4.Вайнштейн С.И. Историческая этнография тувинцев. – М. 1972 г.
- 5.Виноградов Г.С. Народная педагогика. – Иркутск , 1926 г.
- 6.Кенин-Лопсан М.Б. Тыва чоннунбурунгуужурлары. Кызыл – 1994 г.
7. Курбатский Г.Н. Тувинские праздники. Кызыл-Ленинград 1970 ч.

8.Матпаадыр – Кызыл – 1991 ч.

9.Мижит Э. Бузундулар. Кызыл , 1992 ч.

10.Салчак К.Б. ,СалчакЛ.П. Тыва улусчупедагогиканынхогжулдези. Кызыл , 1984 ч.

11.Эргеп М. Бойдустуёшаажылалдары. Шын1992 , октябрь 1.

12.Сундуй Г.Д. – ажилдары.

1 класс. «Улусчу уjurлар»

№	Темазы		Билип алыр чуулдери	Ниити билиглер	Эртем харылзаазы	шагы	хуну
	«Ог-аал кодан»					34 ш	
1	Кирилде кичээл	«Оол адалыг, омак-соок чурттуг»	Тыва – Азия диптин тову. Тыва чурт чуруу-биле таныжылша. Торээн черим – аалым, суурум, хоорайым, чуртум.	Омак-соок, чурт, чурт чуруу.	Торээн чугаа, бойдус.	1 ш	
2	«Ог – чурттаар чер»	Огнун даштыкы хевири.	Терве, хараача, эжик, шывыглар.	Даштыкы хевири	Чурулга «ог»	2 ш.	
		Огнун ниити тургузуу.	Дериг – хериги, оларнын туружу. Эт-сепке, дериг-херекселге хамааршкан улусу уjurлар.	Иштики тургузуг туруш уjurлар	Чурулга «ог ишти»	1 ш.	
		Огнун дериг-херекселинге хамааржыр тывызыктар				1 ш.	
3	От - чаяачы	Отка хамааржыр хоруглар		От, от-чаяачы, хоруг.		1 ш.	
		Огнун дериг-херекселинге хамааржыр сагыглар.	Эргип артаары, унер кирери, аяк-сава салыры, ок-биже эдилээри, аптара-хааржак ужээри, бистиг херексел сагылгазы.	сагылга		1 ш.	
4	«Тоогу билбеске – чазар, торел бибеске – турээр»	«Бистин ог-булевис»	Авазын хундулээри. Ачазын хундулээри. Алышкылар, угбашкылар, дкнмашкылар.			1 ш.	

		«Ада торели – алдын, ие торели – монгун»	«Даай коргенде чээн омак»	Тоогу, торел, ог-буле.	Орус дыл. Торээн чугаа.	1 ш.	
		Торел улус деп кымнарыл?	Торел улустун хундулежип адажыр ужуру.	хундулежир		1 ш.	
5	«Чанчылывыс ыдыктыг, сагызын дег эдилээл»	Олут ужуру	Ниити олут, кыс олут, эр олут. Олутка хамааржыр ужурлар.	Олут, олут ужуру.		1 ш.	
		Огге ужурлар	Огже унер киреринин ужурлары, мендилежир, байырлажыр ужурлар. Улуг улус-биле чугаалажыр ужурлары.	ужур		1 ш.	
		Аянный чугаа ужурлары.	«Ие созун – ижип болбас, ада созун – ажырып болбас»			1 ш.	
		Чугаа уезинде сагыр хоруглар.	Хол бутка, быгынга, салаага янзы-буру шимчениглерге, арын-башка хамааршкан хоруглар.	Сагыр, сагызын.		1 ш.	
		«аалга кирген кижиг аяк ызырар, арга кирген кижиг саат дайнаар»	Аалчыны уткуурунун, чолукшуурунун, шайладырынын, чугаалажырынын, удээринин ужурлары.	Аяк эриг ызырар, чолукшуур.		2 ш.	
6	Аал коданы	Огбелерим хонаштары.	Чазаг, чайлаг, кузег, кыштаг хонаштарга ыдыктыг хамаарылга.	Аал коданы, огбе, огбе чурту, хонаш, ыдыктыг хамаарылга		1 ш.	
						1 ш.	

		Мал-маган – тываарнын амыдыралынын дозу.	Тос чузун мал дугайында эге билиг.	Мал-маган, амадырал дозу, тос чузун мал.	Чурулга «Азырал дириг амытаннар»	1 ш.	
			Мал-маганга хамаарышкан куш-ажылчы тоолдар.		Орус дыл «Домашние животые»	1 ш.	
		Мал-маган тывызыктарда, улегер-домактарда.	Мал-маганга хамаарышкан улегер-домактар, тывызыктар			1 ш.	
7	Тыва улустун байырлалы – Шагаа.	Шагаа – Тыва улустун байырлалы.	Шагаанын ужур-утказы. Шагаа чеми, тыва оюннар, куш-шыдал.	Шагаа, байырлал.	Орус дыл. Пицца. Ужуглел. Чем аймаа	1 ш	
8	Оюн дугайында ниити билиг.	Чингине тыва оюннар. Хой улустун оюнаар оюннары.	Хой улустун ойнаар оюннары – «Сайзанак», «Ак-ыяш», «Согур-аза», «Аскак-кадай»	Сайзанак Ак-ыяш Аскак-кадай Кажык		3 ш.	
		Болук улустун ойнаар оюннары.	Хуреш, аът чарыжы, чадаг чарыш.	Хуреш, чарыш.		1 ш.	
		Кажыктарым	Мал сооктери-биле ойнаар оюннар.	Мал сооктери		1 ш.	
		Элээн каш кижии ойнаар оюннар.	Ча адары, кира адары.	Ча адар кира	Чурулга «Мээ ынак оюннарым»	1 ш.	
		Салаага оюннар	Салаага ойнаар оюннарнын хевирлери	Салаа Оюн хевирлер		1 ш.	
9	Сай-ла дашты чыып тургаш,	Сайзанак – бурунгу тыва оюн.	Сайзанакты тургузары. Оон хеоекселдери. Сайзанак	Сайдажы Сайзанак	Чурулга «мээн оюлум»	1 ш.	

	сайзанақтап ойнаалынар.	Сайзанақтап ойнаары Ыры «Сайзанақ»	ээлери	Сайзанақ ээлери	Куш ажал. Сайзанақ херекселдеринин чындызы.	1 ш. 1 ш.	
10	Тунел кичээл	«Буянның огге чон чыглыр, будуктуг ыашка – куш чыглыр»		Буянның ог, чон, будуктуг ыаш куш.		2 ш.	

2 класс.

«Тос-ла чузун малымайны азыраза , байыыр-ла мен» - 34 шак.

№	Тема		Билип алыр чуулдери	1 Ниити билиглер	Эртем харылзаазы	ш	
	Кириилде кичээл		«Тос-ла чузун малымайны азыраза , байыыр-ла мен»			1	
	«Малдан халбактанган –бай, черден халбактанган- тодуг»	К.Кудажы «Кым эн ажыктыгыл?» (тоол	Мал бурузу бодуну-биле ажыктыг ,	Халбактанган , бай , тодуг.	Торээн чугаа «Азырал малдар»	1	
		Азырал малдар	Азырал малдарны болуктээри: шээр мал , бода мал , чылгы мал.	болуктээри		1	
			Малдын назы-хары	Назы-хар болуктээри		1	
		Азырал малдарнын он-чузуну	Малдын чузунун , онун ылгап билир	Он-чузуну	Куш-ажыл «Ог-булевисте мал ажылы»	4	
		Ат хуваалдазы	Эр , кыс болгаш чаш малдарнын ат хуваалдазы адаары	Ат хуваалдазы	1		
	Ылгалдыг малдар	Салгал малы , ыдыктыг малдар , эжелик малдар.	Салгал , эжелик , ыдык.		1		
	Мал им-демдээ	Кодан ими , торел-болук ими . Имнернин хевирлери болгаш ужур-дузазы.	Им-демдек		1		
	Азырал малдарны кыйгылары	Мал толун алзыры-тоотпалаары, чучуулаа-ры, хооглээри, чууктаары	Мал алзыыры, тоотпа, чучуу, хооглээри, оскус.	Чурулга «Мээн малым»	2		
	Оскус мал. Легенда «Оскус бодаган»	Оскус мал , хостурган чаш мал. Ону азыраары.	Оскус , хостурган.		1		

«Кажык деп чул, билир сен бе?»	Кажыктаары	Кажык дугайында билиг. Кайыын алыры. Кажыктын талалары-биле малдар илередири.	кажык	Торээн чугаа,	1	
	Кажык-биле оюннар	Аът чарыштырары , дорт берге, шалбалаары, бодалажыры.	Бодалажыр шалбалаар	Класстан дашкаар кичээл	1	
	О. Сувакпит «Хуулгаазын кажыктарым»	Кажыктын хуулгаазын чуулу. Аът чарыжы	хуулгаазын	Тыва оюннар	1	
	Практиктиг кичээл	Кажык дугайында билиин хынаар.		Класстан дашкаар кичээл	1	
Моорей кичээл	Азырал малдарга хамаарышкан кожамыктар, йорээлдер тывызыктар.(чыыры)	Кожамыктар , улегер домактар, тывызыктар , члбарыг чыыры		Ыры кичээли Тыва улустун кожумактары	1	
	Кичээл-моорэй				1	
«Хойлуг кижичаас, инектиг кижичаас тодуг»	Сут , эът , дук бээр малдар	Инек , бе , ошку , хой , сарлык.	Сут – ыдыктыг чем, ак чемнер, хымыс - суксун	Чурулга «Кештен кылган хептер»- хостуг чурулга. Торээн чугаа – азырал малдар. Улустун аас чогаалы	1	
	Сут-ыдыктыг чем. Сут улустун –аас чогаалында.	Суттен кылган ак чемнер, хымыс , хойтпак.			1	
Шагаа	Шагаа эртиреринин ёзулалдары.	Шагаа эртирери , оон ёзулалдары, белеткели.	Ёзулалдар , сагылгалар, чолукшууру...	Куш-шыдал Тыва оюннар	1	
	Шагаа оюннары.				1	

	«Алды хана оомейни , азырап каан малы-майны»	Ог – кошкун огбелернин солуттунмас эдилели. Хана баштары. Ог дугайында оюннар.	Ог дугайында билиг. Кош , хонаш шилиири. Ог тигеринин ужу «Ос азар оскус хана, кавай азар хавыяалыг хана...» дээш оон-даа оске «Боодей ог», «Чадыр ог», «Алдын орду»-удазыннар-биле оюн.	Ог ханазы, кошкун, кош, ог тигеринин ужурлары , хана баштары , ос , оскус хана , хавыяалыг хана, бодей ог , орду.	Чурулга «Малчын аалда» Куш – шыдал Тыва оюннар.	1 1 1	
	От - чаячы	Ожук даштары. Отче чем каарынын ужурлары. Отка хамаарышкан тоолчургу чугаалар, чалбарыглар	Ог оду , чер оду (бичии от, улуг от) Отту салырынын ужурлары (чангыс ыяш чалгаарааш кыпас, ийи ыяш сымыранчыр дээш кыпас, уш ыяш хуннежир дээш кыпас, ыяштын шиш , сувур ужун одагже угландыр салбас дээн о.ы.) Отче чем каарынын ужурлары. От биле сугга хамаарышкан ужурлар.	Ожук , ожук даштары, ог оду , чер оду , улуг от , бичии от.	Чурулга «Анчынын одаа» Куш-ажыл Ог ажылы.	1 1 1	

Улусчу ужурлар. 3класс (34 шак) неделяда 1 шак

№	Шагы	Тема	Сорулгазы	УУД өөредилгениң тускайлаң кылдыныглары болгаш баш бурунгаар планнаан түңнелдери (предметтиг, метапредметтиг (оске эртемнер-биле холбаазы),бот-хууда билиглери)	Эрттирер хүнү	
					план	факт
Кижиге болгаш бойдус чаылгазы.						
1	1	Бойдуска тыва кижиниң онзагай хамаарылгазы. «Итпиктин ыры» сөзү Ч.Кара-Күскенини, аялгазы С.Базыр-оолдуу.	Тыва кижиге бойдус-биле тудуш, ол кижини тынгарар, чемгерер ,хепкерер деп чувени билиндирери. Ырны чүгле дыңнаар эвес, а ону медресе, чүңүң дугайында бижээнин өөреникчилерге чедирер	Бойдуска хамаарышкан ужурларны улустун аас чогаалындан билип алыры. Ырны аянныг, бедик көдүрлүүшкүңнүг ырлары.		
2	1	Чер ужурлары. Чуваш улустун тоолу «Алдын доозун»	Черге тыва кижиге кончуг камныг, ону кайы-хамаанчок кергетпес чораан деп ооредир.	Черге хамаарышкан улусчу ужурларны билип алыры. Номчаан тоолунун утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.		
3	1	Аржаан ужурлары.	Аржаан тыва кижиге ыдыктыг, сүр-күчүлүг, кижиге секпереп, аарыын эмнедип алыр чүүл дээрзин билиндирер.	Аржаанга кандыг ужурлар сагырын билири. Бодунун бодалын чугаалап, амыдырал-биле холбаары.		
4	1	Тоожудан үзүндү «Танды – Уула»	Танды-Уула Тывада онзагай черлернин бирээзи деп билиндирер.	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.		
5	1	К.Дасык «Төрөөн суурум онзагай черлери» А.Конгар «Кызыл-Мажалык», «Ак-Довурак»	Бодунун төрөөн черинге ынак кылдыр кижизидер.	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири. Бодунун төрөөн черин чугаалап, эштериниң чугаазын дыннап амыдырал-биле холбаары. Шүлүктү аянныг номчууру		
6	1	Ыры «Хөндергейим» Сөзү: М.Дугаржап, аялгазы: А.Лаптан	Ырның сөзүн өоредир. Ырны ырладыр. Төрөөн черинге ынак болурун кижизидер.	Ырны аянныг. көдүрлүүшкүңнүг ырлап билири.		
7	1	Тываның каас-чаражы.	Тываның географтыг	Шүлүктү аянныг номчуп, ооң		

		С.Бүрбээ «Бедик даглыг мээн чуртум»	талаларын,кандыг онзагай черлерин барын билип алыр.	утказын дамчыдып билири. Номчаан чуулунуң утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.		
8	1	Бойдус халаптары.	Бойдуста кандыг халаптар барын,оон канчаар чайлаарын өөредир	Бойдус халавының болу бээр ужуру болгаш уржуу чул дээрзин ханы билири.		
			Тыва кижиниң үнүш-өзүмелге хамаарылгазы.			
9	1	Онза ырлыг ураанхайлар (тоолчургу чугаа)	Хөөмей,сыгыт,каргыраа элдеп кайгамчыг чоннуң ырызы деп билиндирер	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.Тоолчургу чугааны эдерти чугаалап билири.		
10	1	Ыяш ужурлары.Ыдык ыяштар.Тел ыяшка чалбарыг.Бай ыяшка чалбарыг.Хам дытка чалбарыг.	Ыяш-дириг өзүмел,Ыдык ыяш деп чул дээрзин билиндирер.Ыдык ыяштарның хевирлерин болгаш ужурларын билип алырынга өөредир.	Ыдык ыяштарның хевирлерин болгаш ужурларын билири. Ыдык ыяштарга чалбарыгны аянныг номчуп ,чугаалап билири.		
11 - 12	2	Тараа. (тоолчургу чугаа) Салгын кыйгылары.Тываның чем үнүштери.	Тарааның тывага тыптып келгениниң дугайында тоолчургу чугааны номчууру.Тыва Республиканың девискээринде чеже хире чем үнүштер өзүп турарын өөредир	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.Тоолчургу чугааны эдерти чугаалап билири. Эм унуштерниң шынарларын шингээдип алыры.		
13	1	“Чыжырганам чараш” СозуЧ.Кара-Куске,аялгазы:Д Шактар	Чыжырганада кандыг шынарлар барын өөредир.Ырыны ырладыр.	Утказын билип алыры.Ырыны аянныг көдүрлүүшкүннүг ырлап билири.		
			Чүглүг куштар			
14	1	Куштар дугайында. Ыры «Айлан-кужум»	Чериниң аайы-биле куштар аңгы бөлуктерге чарлып турарын өөредир.Куштарның медээлерин билип алыр.	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.Куштарны камгалаарын билири. Ырыны аянныг, көдүрлүүшкүннүг ырлап билири.		
15	1	Куштар –медээчилер. Ыры “Бора-Хөкпеш”Созу:Э Кечил-оол, аялгазы:С.Бюрбээ	Куштарның медээлерин билип алыр.Ырыны ырладыр	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.Куштарны камгалаарын билири. Ырыны аянныг		

				көдурлуушкуннуг ырлап билири		
16	1	Ыдык сурлуг куштар. Камгалалдыг куштар.	Кандыг куштарны ыдык сурлуг дээрзин база Кызыл дептер деп чул деп чувени билиндирер.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири. Камгалалдыг куштарны танып аттарын шээжилээ-биле билири.		
17-18	2	Дуруяалар-эжеш куштар. Ыры “Эглип келир куштарым” Куу куш (тоолчургу чугаа)	Дуруяалар чуге эжеш куштар дээрзин номчуп билиндирер. Ырыны ырладып өөредир.	Сөзүглелге хамаарышкан амыдыралдан болуушкуннарны аңгылап, чижек кылдыр бээри. Ырыны ырлап билири. Утказын билип алып.		
			Танды кежи			
19	1	Тываның ан-мени. Ыры «Койгунак»	Тывада кандыг аңнар барын база оларның кижилерге ажык-дузазы. Ырыны ырлап өөредир.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири. Ырыны ырлап билири. Утказын билип алыры.		
20	1	Анчы кижиниң сагыыр ужурлары. Ыры «Диинчигеш»	Аңчы кижиниң сагыыр ужурларын билиндирер. Ырыны ырлап ооредир	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири. Ырыны ырлап билири. Утказын билип алып.		
21	1	Анчынын чалбарыы. Танды Ээзинин чагыы.	Чалбарыгны аянынг номчуп билирин чедип алып. Тоолчургу чугааны номчуп утказын билип алып.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири. Утказын эдерти чугаалаары.		
22	1	Джуна Давиташвили «Жил охотник»	Шүлүктү аянынг номчуп билирин чедип алып.	Шүлүктү аянынг, бедик көдүрлүүшкүннүг номчууру.		
			Чыл, ай, хонук саналгазы.			
23	1	Чыл календары.	Тыва чоннуң чыл календарын таныштырар.	Бодунуң өг-бүлезиниң кижигүннериниң төрүттүнген чылдарының аттарын тодарадып билири.		
24	1	Ай санаашкыны.	Ай санаашкыны дорт болуктен тургустунган деп чувени билиндирер.	Шагаа деп состуң утказын билири.		
25	1	Хүн дугайында.	Хүн-бойдустуң чаялгазы. Хүнге тыва улустуң хамаарылгазы ыдыктыг деп чүүлдү билиндирер.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири. Утказын эдерти чугаалаары.		
26	1	Хүн дуртунун санаашкыны.	Тыва улустун хун дуртун санаары бир	Хүн дуртунуң бөлүктерин билири. Хүн		

			ангы.Хун дуртун алды бөлүккө хуваарын өөредир.	дуртунуң бөлүктөринге дүүштүр амгы үени илередип билири.		
			Ак-көк хемнин кижилери.			
27	1	Суг-амыдыралдың судалы.	Сугнуң ажык-дузазы.Сугну тывалар шаандан тура унелеп,ыдыкшыдып келгенин билиндирер.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири. Бодунун торээн черинде кара сугларны камнап,камгалап билири.		
28	1	Ыры «Арыкчыгаш» Сөзу: Э.Кечил-оол,аялгазы:С.Базыр-оол	Ырыны ырлап өөредир	Ырыны ырлап билири.Утказын билип алыр		
29	1	Тоолчургу чугаалар “Сут-Хөл”, “Тере-Хөл”	Тоолчургу чугааларны шын медреселдиг номчулгазын чедип алыр.	Тоолчургу чугааларда аянынг номчуп,утказын дамчыдып билири.		
30	1	Тоолчургу чугаа “Бии-Хем”	Бии-Хемни Чуге канчап ынчаар адай бергени.Тоолчургу чугааны шын медреселдиг номчулгазын чедип алыр	Тоолчургу чугааны аянынг номчуп,утказын дамчыдып билири		
31	1	Чаашкын чагдырары. (Кыйгы)	Тывалар чаашкын чагдырарда кандыг кыйгы салырын билип алыр.	Кыйгыны аянынг, тода ,ыткыр номчуп билири. Утказын билип алыры.		
			Бойдус магадылалы.			
32	1	Чоннун эскериглери.	Чоннун кандыг эскериглери барын билиндирер.	Номчаан чуулунун утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.Чоннун эскериглерин амыдыралга ажыглап өөренири.		
33	1	Бойдус камгалалы.	Бойдусту камгалаары-кижи бүрүзүнүн хамааты хүлээлгези деп чүүлдү ооредир.	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.Бойдусту камгалаарын амыдыралга ажыглап билири.		
34, 35	2	Ыры “Дуруя” Сөзу Ш.Суван,аялгазы В.Тока Туңнел кичээл	Ырынын сөзун өөредир. Ырыны ырлап өөредир	Ырыны ырлап билири.Утказын билип алыр.		

4 класс. «Кожаягардан мал хараар, кожалардан улегер алыр» 34ш.

№	Темазы		Билип алыр чуулдери	Ниити билиглер	Эртем харылзаазы	ш	
1	Кирилде кичээл	Делегей чоннары	Делегей чоннары. Оларнын бот-тускай культуразы. Омак соок кижилер деп кымнарыл?	Кожаягар хараар, улегер алыр, оске соок кижилер, делегей чоннары, культура, бот-тускай культура.	Торээн чугаа. Номчулга. Чугаа сайзырадылга. Орус дыл. Развитие речи.	1	
2	Кожа-хелбээ чоннар	Алтайлар, моолдар, буряттар.		Кожа-холбээ чон.	Торээн чугаа Созуглелдер Сугаа культуразы Кожа чоннарнын аас-чогаалы.	1	
		Хакастар, орустар.				1	
		Улусчу чанчылдарга домейлешкек чуулдер		Улусчу чанчыл домейлешкек чанчыл		1	
		Улусчу чанчыл, удурланыш-как чуулдер		Удурланышкак чанчыл		1	
3	Торел чоннар	Турук чоннар дугайында ниити билиглер	Тывалар, алтайлар, хакастар, шоорлар, кыргыстар, казахтар, узбектер, азербайджаннар, турктар дугайында.	Турк чоннар		2	
		Торел чоннар	Торел чоннар аразында	Торел чоннар	Торээн чугаа	1	

			культурлуг болгаш торел, куда-баар харылзаалар.				
		Ангы-соок улустар аразында чугаа культуразы	Орус, англи, турк, немец болгаш оске-даа дылдын ужур-дузазы кижилер-биле таныжары, аал-чуртун айтыржыры, бодунун чонунун дугайында (чурттакчыларынын саны, ажыл-агый, культуразы, бойдузу, чанчылдары, ужурларын сонуургадып билири)	Турк чоннар , шажын , культурлуг харылзаа , чугаа культуразы , билчилге.	Чугаа сайзырадылгазы. Улустун аас чогаалы. Куш-ажыл. Чоннарнын куш-ажылчы байырлалдары.	2	
		Коргузуг кичээлдер				2	
	«Чоон чуктун кижизи мен» Ю.Кунзегеш	Бурунгу чоон чуктун чоннары. Чоон чук улунун календары	Японнар , индийлер , тибеттер , кыдаттар , корейлер , моолдар , тывалар.	Чоон чук , чоон чук кижизи , национал костюмнар.	Чурулга кичээли , торээн чугаа -тоолдар Орус дыл – сказки.	1 1	

		<p>Чоон чук улузунун тоолдары Чоон чуктун чаа чыл байырлалы</p>	<p>Чаа чыл байырлалдарынын аттары , кажан , канчаар эртип турары.</p>			4	
						4	
	«Кижичери кидирээшти г кижичеми химирелдиг	<p>Кижинин беш торээн чурту.</p> <p>Беш торээн чуртка ыдыктыг хамаарылга.</p>	<p>Иезинин ишти; торуттун ген чери; бичиизинден маннап оскен чери; башкалангаш чурттаар чери; кызыл-дустааш чыдар чери.</p>	<p>Беш торээн чурт , башкалангаш чурттаар чер , кызыл-дустааш.</p>	<p>Бойдус «Торээн черим». Музыка – торээн чер дугайында улусчу ырлар , кожамыктар.</p>	1	
						2	
	Чер-ием	<p>Черге хамаарышкан ёзулалдар.</p> <p>Черге хамаарышкан хоруглар , сур- таалдар.</p> <p>Чернин беримчези.</p>	<p>Бяш кезерде чалбарыг, эм оьт чыырда , казарда чалбарыг. Бяш , суг , аржаан дагыырда чалбарыглар.</p> <p>Чер даянмас, бистиг херексел черже кадавас , довурак буртулатпас.</p> <p>Кат-чимис , тараа-быдаа</p>	<p>Беримче , дагылга , чалбарыг , хоруглар , суртаалдар.</p>	<p>Чурулга</p> <p>Бойдус</p> <p>Торээн чугаа</p> <p>Музыка</p>	3	
						1	
	Туннел кичээл	<p>Шылгалда</p> <p>Моорей-кичээл</p>	<p>Тест.</p> <p>«Кожагардан мал хараар,</p>			2	

			кожалардан улегер алыр»				
--	--	--	----------------------------	--	--	--	--

